

KULTUURIVÄÄRTUSTE EBASEADUSLIK KAUBANDUS JA SELLE OHJELDAMINE

Linda Lainvoo, Nele Kangert

Kultuuriväärtuste üleilmne must turg on üks suurimaid ja püsivamaid illegaalseid turge maailmas uimasti-, relva- ja inimkaubanduse kõrval. Märkimisväärse osa seal liikuvast kaubast moodustavad arheoloogilised esemed, mis on maapöuest välja võetud ebaseaduslike kaevamiste käigus.

On oluline rõhutada, et arheoloogiaobjektide rüüste ja kultuuriväärtuste illegaalne kaubandus on ülemaailmsed ja kõiki riike puudutavad nähtused, mitte ainult kriisikollete probleem. Liitumine Schengeni viisaruumiga, internetipõhised müügikeskkonnad ja tehniliste seadmete, näiteks metallidetektorite kättesaadavus on seadnud viimastel aastatel löögi alla ka Eesti arheoloogiapärandi.

Puudub ülevaade, kui palju kultuuriväärtuslikke esemeid igal aastal Eestist seadusvastaselt välja viiakse. Samuti on väga keeruline hinnata, kui palju muistiseid tegelikult rüüstatakse ja arheoloogilisi esemeid teaduse vaatevälja jõudmata mustal turul maha müüakse. Küll aga annavad arheoloogiliste esemetega hangeldamisest tunnistust kümned müügipakkumised sellistes veebikeskkondades nagu Osta.ee ja e-Bay. Paljudel juhtudel on Eesti üksnes transiitmaa, mille kaudu liiguvad kultuuriväärtuslikud esemed Baltikumist ja Venemaalt edasi Euroopa ja muu maailma turgudele.

UKRAINA MÕÖK

2015. a detsembris leidis Maksu- ja Tolliamet (MTA) Luhamaa piirpunktis rutiinise kontrolli käigus Venemaalt Eestisse sisenenud sõiduki tagaistmelt mõõgataolise objekti. Tolliametnikud pöördusid abi saamiseks Muinsuskaitseameti poole, kus tuvastati, et see on haruldane ja hästi säilinud viikingiaegne mõök. Eseme seisund ja terviklikkus ning ametliku dokumentatsiooni puudumine andsid alust kahtluseks, et see pärineb arheoloogilisest kontekstist, tõenäoliselt hauapanusena matuse juurest, ning võib olla omavoliliselt välja kaevatud mõnest kalme kohast. Muinsuskaitseameti hinnangule tuginedes pidas MTA mõõga tollis kinni täpsemate asjaolude selgitamiseks.

Info piiril konfiskeeritud 11. saj mõõga kohta jõudis meedia vahendusel Ukraina arheoloogideni, kes tundsid Luhamaa leius ära samal aastal internetis Ukraina metallidetektoriste ühendavas foorumis esitletud leiu. Foorumi andmetel kaevati mõõga välja detektorist Volõõnia oblastis. Läbi Ukraina suursaatkonna Eestis edastas Ukraina Eesti riigile palve arheoloogiline leid tagastada.

Mõök anti Ukraina Kultuuriministeeriumi esindajatele pidulikult üle Ukraina kultuurikeskuses 12. mail

2016. Mõõga tagastamise alus oli UNESCO kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon, mis on tuntud ka 1970. a konventsioonina. See UNESCO üks kõige suurema liikmete arvuga (131 liikmesriiki) konventsioone loob rahvusvahelise raamistiku just seda tüüpi olukordade lahendamiseks.

Tõsiasi, et Eestis on Ukraina Vabariigi suursaatkond, lihtsustas asjaajamist märkimisväärselt. Tänu töigale, et kõnealune konventsioon on üleilmse haardega, loob see siiski kanali pöördumaks ka nende riikide poole, kellega Eestil ei ole tihedaid diplomaatilisi suhteid.

EUROOPA LIIDU SISENE KOOSTÖÖ

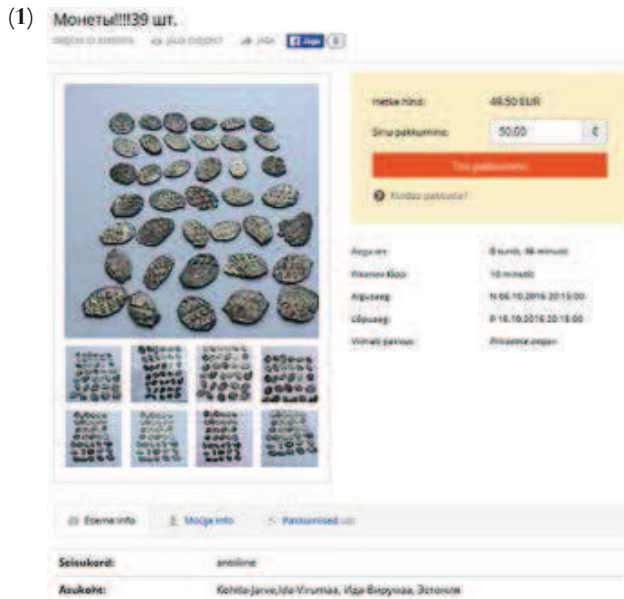
Kui aga Eestis tabatakse mõnest Euroopa Liidu liikmesriigist pärit kultuuriväärtus, on infovahetus tunduvalt mugavam ja kiirem. Aastal 2014 hakkas kehtima uus Euroopa Liidu direktiiv, mis suuresti lihtsustab liikmesriikide territooriumilt ebaseaduslikult väljaviidud kultuuriväärtuste kohta info vahetamist ja nende tagastamist. Selle raames loodi Euroopa Liidu siseturu infosüsteemi eraldi moodul, mille kaudu kultuuriväärtustega töötavad ametkonnad saavad võtta nii teavituse kui ka abipalve eesmärgil otse ühendust teiste liikmesriikide kolleegidega.

Kaalukas algatus kultuuriväärtuste kaitse tõhustamisel ja neid hävitavate isikute tabamisel on tulnud Euroopa Nõukogust, kus on väljatöötamisel kultuuriväärtuste vastu suunatud süütegude kriminaliseerimise konventsioon.

Ühest küljest võimaldab kriminaliseerimine edukamat ja tõhusamat rahvusvahelist koostööd, sest kultuuriväärtuste ebaseaduslik kaubandus on peaaegu eranditult rahvusvahelise haardega kuritegevuse liik, mis hõlmab korraga mitut riiki ja mille ohjeldamiseks on piiriülene koostöö mõõdapäasmatu.

Teisalt näitab kriminaalõiguse konventsiooni raames kultuuriväärtuste teemaga tegelemine seda, et järjest rohkem hakatakse mõistma kultuuriväärtuste vastu toimepandavate süütegude tõsidust ja üleilmset haaret organiseeritud kuritegevuse ning ideoloogilise hävitustöö osana. Viimasest annab kinnitust ka tõik, et 2016. a sügisel langetas Rahvusvaheline Kriminaalkohus süüdimõistva otsuse Ahmad al-Mahti suhtes, kes hävitas Mali konflikti käigus Timbuktu ajaloolisi mälestusmärke.

Kultuuriväärtuste kaitseks on aastate jooksul ohrtralt panustanud ka Interpol, kus on loodud andmebaas, mis koondab infot varastatud kultuuriväärtusliku materjali kohta. Samuti töötab Maailma Tolliorganisatsiooni WCO

juures eraldi platvorm ARCHEO, mis keskendub kultuuriväärtuste alasele infovahetusele. Nii Eesti Politsei- ja Piirivalveamet (PPA) kui ka MTA, samuti Muinsuskaitseamet töötavad eelmainitud keskkondades ning teevad kultuuriväärtuste vastu suunatud süütegude menetlemisel omavahelgi tihedat koostööd.

2016. a jaanuaris kirjutasid Muinsuskaitseamet ja PPA alla laiendatud koostöölepingule, mille raames lepiti kokku infovahetus ja ühistegevused kultuuriväärtuste kaitsel ning mälestiste üle teostatava järelevalve vallas. Kui seni oli koostöö keskendunud ennekõike veekogudele ja allveepärandile, siis uuendatud lepinguga ulatab PPA Muinsuskaitseametile abikäe ka maastikul. Peale muinsuskaitseinspektorite saavad nüüd kultuuriväärtusega asja otsimise lube kontrollima ja rikkumise tuvastamise korral esmaseid menetlustoiminguid tegema hakata ka politseinikud. Lepingu raames on praeguseks toimunud esimesed koolitused Lääne ja Ida prefektuuris ning praktikas on läbi proovitud ka esimesed väärtomenetlused.

(1) Ebaseaduslikult välja kaevatud 17. saj traatkopikatest koosneva mündiaarde müügipakkumine Osta.ee ostukeskkonnas. Ekraanitõmmis osta.ee keskkonnast (2) Muinsuskaitseameti peadirektor Siim Raie ning Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor Elmar Vaher 2016. a jaanuaris koostöölepingu allkirjastamisel Eesti Ajaloomuuseumis. Foto Ulla Kadakas (3) Luhamaa piiripunkti kinni peetud viikingiaegne mõök, mis tagastati UNESCO kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsiooni raames Ukrainale. Foto Siim Lövi